

12.8.2016

Dnro 379/D.a.2/2016

Maa- ja metsätalousministeriö
PL 30
00023 VALTIONEUVOSTO
Sähköposti: kirjaamo@mmm.fi

Ášši: **Suoma ja Norgga gaskasaš guollebivddus Deanu čázadagas dahkkon soahpamuša vuolláičállin**

Čujuheapmi: **Eana- ja meahccedoalloministeriija cealkámušbivdda 30.6.2016, MMO23:00/2011**

1. Sámedikki oaidnu

Sámediggi geahččá, ahte evttohuvvon Deanu guolástansoahpamuš ja -njuolggadus rihkkot ovddabealdi mitaluvvon vugiin sámekultuvrra suoji, sápmelaččaid opmodatsuoji ja iešmearridanvuoigatvuođa ja biodiversitehttasohpamuša geatnegasvuođaid nu sakka, ahte soahpamuša ii galgga vuolláičállit. Juos soahpamuš vuolláičállojuvvo, soahpamuša fápmuibidjamii dárbbasuvvo riikkabeivviid miehtan. Sámediggi oaidná maiddá, ahte evttohusa berre sáddet riikkabeivviid vuodđoláhkaváljagotti árvoštallamii.

2. Soahpamušráddádallamat ja soahpamuša guovddáš ulbmilat

Suoma ja Norgga gaskasaš Deanu guolástansoahpamušráddádallamat vulge johtui giđđagease 2012. Stáhtaráđđi nammadii Suoma beallái ráddádallansáttagotti, mas lei maiddá Sámedikki ovddastus. Suoma ja Norgga ráddádallansáttagottit eai goittotge juksan ovttaoaivilvuođa Deanu guolástansoahpamuša ja -njuolggadusa hárrái. Dát hámus Deanu guolástansoahpamuššan ja -njuolggadussan vuodđuduvvá Suoma ja Norgga ráddádallansáttagottiid ságajodiheaddjiid gaskasaš ovttaoaivilvuhtii.

Ođđa soahpamušas ráhkaduvvošedje rámmat luossanáliid suvdilis bivddu muddemii ja daid ealáskahttimii godđunállemihttomeari eaktudan dássái. Guolástannjuolggadusa mearráduusat leat plánejuvvon beaktilin náliid nannema dáfos. Dat váikkuhit luosa goargnumii nu, ahte sállasa fidnensihkkarvuohta stuorru buot luossabivdduin. Soahpamušas livččii mekanisma, mainna bivddu merrema sáhtášii njuovžilit heivehit luossanáliid diliid mielde. Soahpamuš lea oaivvilduvvon boahtit fápmui jagi 2017 bivdobadjái.

3. Deanu čázádaga guollebivddu mearkkašumis

Deanu luossabivdu lea Ohcejogas okta báikkálaš johkasápmelaš kultuvrra geađgejulggiin ja ealáhusain. Luossa ja dan bivdu leat juo guhkká leamašan oalle mearkkašahttit Deanu čázádaga sápmelaččaide, sin kultuvrii, eallinvuohká ja identitehtii.¹

Deanu guolásteami árbevieruide gullet dehálaš árgabeaivvi čehppodatsurggiid oassin earret earáid:

- sierra bivdovugiid oahppan
- guolásteapmi sierra bivdovugiiguin
- bivdoterminologiija oahppan
- guliid/luonddu/čázi/dálkki dovdan
- bivdoreaidduid ráhkadeapmi
- báikenamat
- guoli málesteapmi
- bearrašiid ja sogaid bivdosajit.

Deanu guollebivdui čatnaseaddji árbediehtu lea eaktun árbevirolaš guolásteami seailumii ja luosain ávkašuvvi ealáhusaid, omd. sámiid árbevirolaš guolásteapmái vuodđuduvvi ekologalaš guolástanturismaealáhusa, ovdáneapmái vástidit dálá áiggi dárbbuide ja vejolašvuodaide. Maiddái turismma dáfos árbediehtu lea oalle mearkkašahtti ja sámiid ekologalaš, sámiid árbevirolaš guolásteapmái vuodđuduvvi guolástanturismaealáhus doalaha Detnui čatnaseaddji árbediehtu ja buktá sámi bearrašiidda boađuid. Detnui čatnaseaddji árbediehtu lea goit jávkamin erenomážit boares bivdovugiid ja luondduin ávkkástallama vugiid bokti viidáseappotge.

Deanu čázádaga johkalegiin ássit bivdet guoli vuovdimassii ja iežaset borramušdoalu várás. Báikkálaš árbevirolaš biepmus lea soames dutkamušain gávnnavuvvon leat oalle dehálaš mearkkašupmi eamiolbmuid identitehtii.²

4. Sámekultuvrra suodji

Deatnolegiid dáluid oamasteaddjit ja báikkálaš guollebivdit leat eanáš sápmelaččat. Sii leat ovddidan jahkečuđiid mielde áidnalunddot guolástanturismaealáhusa, mas sii leat fidnen áigái boađuset. Nuba sápmelaččaid guollebivdu ovttas dasa laktáseaddji vuoigatvuodaiguin lea mearkkašahtti oassi guovllu johkasápmelaš kultuvrras ja návddaša ná Suoma vuodđolága 17 § 3 momeantta ja mánggaid álbmotrievtti olmmošvuoigatvuodasoahpamušaid suoji. Dán dihte dáid guolástanturismaealáhusa galggašii váldit vuhtii beaktilit soahpamušas nu ahte dat dorvvasta Deatnolegiid sápmelaččaid kultuvrra bajásdoallama ja ovddideami sihke sin vuoigatvuoda hárbjehtit iežaset kultuvrra.

Deanu soahpamuša ja guolástanturismaealáhusa dáfos guovddáš olmmošvuoigatvuodasoahpamušat leat ON konvenšuvdna siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (dás ovddos SP-konvenšuvdna), ON konvenšuvdna buotlágan nállevaláhusa loaktima birra ja ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra (dás ovddos ESK-konvenšuvdna). Dáid lassin berre

¹ Helander-Renvall, E., Markkula, I. 2011. Luonnon monimuotoisuus ja saamelaiset. Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 12/2011, s. 32

² Kleivan, Inge. 1996. "An Ethnic Perspective on Greenlandic Food." Cultural and Social Research in Greenland 95/96. Essays in Honour of Robert Petersen. Iisimatusarfik/Atuakkiorfik. 146–157.

Helander-Renvall, Elina. 2005. Biological Diversity in the Arctic. Status and Trends of the Indigenous Peoples Knowledge in the Arctic. UNEP/SCBD. www.cbd.int/doc/meetings/tk/wg8j-04/information

giddet fuomášumi eurohpalaš olmmošvuoigatvuođasoahpamušaide ja ILO konvenšuvdnii nr 169 iehčanas riikkaid eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái, man Norga lea juo ratifiseren.

Deatnolegiid sápmelaš álbmoga guolástanvuoigatvuođat návddašit vuodđolága ja Suoma čadni álbmotrievtti olmmošvuoigatvuođaid suoji. SP-konvenšuvnna 27 artihkkala ja vuodđolága 17 § 3 momeantta suddjen sápmelaš kultuvra ipmirduvvo láchkamearrádusain ja riektegeavadis viiddisin³. Sápmelaš kultuvra juohkása ávnnaslaš ja vuoiŋŋalaš kultuvran. Ávnnaslaš kultuvrii gullet earret earáid guolásteapmi ja dasa čatnaseaddji ealáhusaid hárjeheapmi. Sámekultuvrii rehkenastojuvvojit maiddá árbevirolaš ealáhusaid ođđaáigásaš hárjeheami hámit⁴.

SP-konvenšuvnna 27 artihkkala mielde vehádagaide gulli olbmui ii galgga biehttaluvvot vuoigatvuohta searválagaid joavkkuideaset eará miellahtuiguin návddašit iežaset kultuvrra. Konvenšuvnna bearráigeahčči orgána ON olmmošvuoigatvuođakomitea stáđasman vuogádaga mielde dát mearrádus guoská sápmelaččaide ja kultuvrii lohkkovuvvojit maiddá dan ávnnaslaš eavttut, nappo sámiid bokti ee. guolásteapmi.

27 artihkkala ráddjehus lea eavttuheapmi dan dáfos, ahte juos doaimmat biehttalit vuoigatvuođa návddašit iežas kultuvrra, de ii leat mearkkašupmi das, leago doaimmaide nana doarjja váldoálbmoga bealde. Dát njuolggadus suddje sápmelaččaide árbevirolaš ealáhusaid hárjeheami (maiddá ođđaáigásaš vugiid hárjehit árbevirolaš ealáhusaid) ja guovlluid ja resurssaid, mat huksejit vuođu dáid ealáhusaid hárjeheapmái. Guorahaladettiin, rihkkugo doaimma 27 artihkkala, boahá váldit vuhtii ovdal čađahuvvon ja plánejuvvon doaimmaid váikkuhusa.

Álbmotrievtti vieruiduvvan riektái gullá maiddá ON eamiálbmogiid vuoigatvuođaid julggaštus, man Suopma lea dohkkehan. Dan 18 artihkkala mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oassálastit iežaset doaibmaprinsihpaid mielde iežas válljen ovddasteaddjiid bokte mearrádusaid dahkamii áššiin, mat sáhttet váikkuhit dáid álbmogiid vuoigatvuođaide, sihke vuoigatvuohta bajásdoallat ja ovddidit iežaset mearridanorgánaid. 19 artihkkala mielde stáhtat ráddádallet vearihis mielain ja doibmet ovtasráđiid dáiguin eamiálbmogiiguin daid iežaset ovddasteaddji orgánaid bokti ulbmilin fidnet sis friddja miehtama ovddalgihtii ovdal go stáhtat dohkkehit ja ollašuttet láchkaásahemiid dahje hálldahuslaš doaimmaid, mat sáhttet váikkuhit eamiálbmogiidda.

Julggaštusa 26 artihkkala mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oamastit, geavahit, gárggiidahttit ja stivret daid eatnamiid, guovlluid ja luondduriggodagaid maid sii háldejit árbevirolaš oamasteami vuođu dahje eará árbevirolaš hálldašeamii dahje geavaheami vuođu, nugo maiddá daid maid sii muđui leat háhkan. Stáhtat dovddastit dáid eatnamiid, guovlluid ja luondduriggodagaid lágas ja suodjalit daid lágain. 29 artihkkala mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta seailuhit ja suodjalit birrasa sihke eatnamiiddaset ja čáciideaset ja luondduriggodagaideaset buvttadannávcca.

Álbmotrievtti olmmošvuoigatvuođasoahpamušaid geatnegasvuođat leat dan dáfos eavttuheamit, ahte dain ii sáhte spiehkcasit oppa spiehkastatlágain.

5. Vealatkeahtesvuođa suodji

Vealatkeahtesvuođaprinsihppa oaivvilda árbevirolaš, formálalaš jurddašuvuogi mielde, ahte seammalágan dilis leahkki olbmuid galgá giehtadallat seamma vugiin. Stáhtat mat ollašuttet dán prinsihpa leat váldán atnui vuogi doaibmat neutrála vugiin sierra kultuvrraid hárrái, muhto

³ HE 309/1993 vp, s.65

⁴ Saamelaiskäräjälakityöryhmän mietintö, Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntoja 55/2013, s.88

duohtavuodas oidet goit eanádatkultuvrra, ja das čuovvu vehádatkultuvrra assimileren oassin eanadatkultuvrra. Dál fámus leahkki Deanu soahpamušas ja guolástannjuolggadusas lea buohkaide ášahuvvon seammalágan vuoigatvuodát, sámekultuvrra suodjaleami dárbu ii gávnnavuvvon vel jagis 1989.

Álbmotriekti goit ovdánii 1980-logus politihkalaš teoriija gárggiideami olis nu ahte ovdánii mánggakultuvrralašvuoda ja joavkovuoigatvuodaid vuhtii váldimii. Oktageardánit gažaldat lea das, ahte juos eamiálbmogii gullevaš olbmos rivvejuvvošii su kultuvra eret, de su eallin ii livčče šat buorre eallin. Mánggat olmmošvuoigatvuodasoahpamušaid bearráigeahččanmekanismmat, nu go olmmošvuoigatvuodakommišuvdna ja CERD gávnnahedje, ahte stáhtat eai sáhte šat báhcit neutrálan sierra kultuvrraid hárrái. Stáhtain baicce gáibiduvvojedje aktiivvalaš doaimmat ovttavewardásašvuoda duođalaš ollašuttimii. Duođalaš ovttavewardásašvuodta ii mearkkašan šat dan, ahte seammaláganat giedahallojuvvojit seamma vugiin, baicce ahte sierraláganat giedahallojuvvojit sierra vugiin.

Duođalaš ovttavewardásašvuoda mielde sápmelaččain lea seammalágan vuoigatvuodta opmodahkii go earáinge Suomas, nappo sin opmodat lea dorvvastuvvon ja opmodaga sáhttá bággolotnut almmolaš dárbbuide dievas buhtadusa vuostá. Opmodatsuodji lea Suomas adnojuvvon guhkká oktan dain buot deháleamos olmmošvuoigatvuodtan, ovttavewardásašvuoda earenomáš albmanepmin.

Eamiálbmotrievtti mielde eamiálbmoga vuoigatvuodát dovddastuvvojit árbevirolaš anu bokti. Nuppiin sániiguin, opmodatvuoigatvuodát, erenomážit eana- ja čáhcevuogitvuodát šaddet duohtan árbevirolaš anu bokti. Eamiálbmoga, sápmelaččaid eatnamiid ja čáziid árbevirolaš anus gáibiduvvo intensivalaš, guhkesáigásaš ja ráđđejeaddji geavahanvuohki. Deanus sápmelaččaid oasil dát eavttut divvet danin go sápmelaččat leat bivdán jahkečuđiid áigge, measta buohkat árbevirolaš bivdovugiiguin bivdit leat sápmelaččat. Namalassii sámiid bivdu lea leamaš Deanus intensivalaš, guhkesáigásaš ja ráđđejeaddji.

Evttohuuvvon guolástansoahpamuš ja -njuolggadus ii váldde vuhtii sápmelaččaid guolástanvuoigatvuodaid eaiggádin. Soahpamuševttohusa álggus gal Suopma ja Norga "leat diđolaččat sámiid eamiálbmotvuoigatvuodain ja báikkálaš olbmuid vuoigatvuodain ja luondduriggodagaid mearkkašumis sámiide eamiálbmogin doalahit kultuvrraset, sihke eará guolástanvuoigatvuodaid hálddašeddiin". Dáiguin álgosániiguin sápmelaččat ja báikki olbmot juhkkujuvvojit sierra joavkkuide, ja dattege dušše báikkálaš olbmuid vuoigatvuodát váldojit vuhtii soahpamušas.

Dat ahte soahpamušoassebealit leat diđolaččat sámiid eamiálbmotvuoigatvuodain ii leat doarvái, baicce vealatkehtesvuodaprinsihpa mielde **sápmelaš guolástanvuoiggalaččaide ja sin árbbolaččaide ássanbáikkis beroškeahttá livččii galgan miedihit sierranas guolásteaddji joavkosajádat, mas livččii lean vuoigatvuodta bivdit buot bivdovugiiguin**. Nu go lea daddjon, Deanu bivdu vuodđuduvvá ollásit sámiid bivdui. Vealatkehtesvuodaprinsihpa mielde dalle sierraláganat livčče giedahallon sierra vugiin ja sámekultuvrra suodji livččii ollašuvvan maddái Deanu soahpamušas ja guolástannjuolggadusas.

Sámiid opmodat dahjege guolástanvuoigatvuodát lea eaktun sámekultuvrra hárjeheapmái. Ráddjemat čuhcet eanáš sámiid hárjehan bivdui, earenomážit árbevirolaš bivdovugiid oasil. Juos bivdoráddjemat čuhcet eanáš sámiide, de ráddjemat devdet vealaheami dovdomearkkaid go dat čuhcet dihto etnalaš joavkku olbmuid ja sin opmodatvuoigatvuodaide.

6. Opmodatsuodji

Sámediggi deattuha, ahte sihke Deatnolegiid dáluid oamasteaddjiid ja daid sápmelaččaid, geat eai oamas eatnama ja geat gullet eamiálbmogii, guolástanvuoigatvuodát leat opmodat, mii návddaša Suoma vuodđolágas ja Eurohpá olmmošvuoigatvuodasoahpamušas oaivvilduvvon opmodatsuoji. Dán dihte dáid guolástanvuoigatvuodaid ii sáhte almma báikkoheaddji guollenáliid dorvvasteamis boahtti siva haga dahje das eanet ráddjet Suoma ja Norgga stáhtaid gaskasaš soahpamušaiguin.

Vuoigatvuodalaš vuodu dáfos ovttalágánvuohta sihke Deanu guovllu eanaeiggádiid ja eatnama oamaskeahtes ássiid vuoigatvuodaid leahkimii, riegádeapmái ja lundui gávndno earret earáid riikkabeivviid vuodđoláhkaválgagotti cealkámušain dávjá guoskkahuvvon sámeiguovllu gielddaid ássiid nuvtá guolástanvuoigatvuhtii guoski válgagotti smiehttamušain. Juo vuodđoláhkaválgagotti cealkámušas PeVL 7/1978 válgagotti gávnnahii dalle giedahallama vuolde leamašan láhkaevttohusa golmma davimus gieldda guolásteami birra mearkkašit dan, ahte *“eatnama oamaskeahtes luondduealáhusain fuomášahtti oasi áigáiboađuset fidnejeaddji lagamusat sámi álbmogii gullelaš gielddalaččaid árbevirolaš vuoigatvuohta guollebivdui, man galgá atnit ráđđehushámi dáhkidan opmodatsuoji vuollái gullelaš opmodatárvosas ovdun, gáržu go guolástanvuoigatvuohta šaddá lobi duohkái ja das gártá máksit.”* Válgagotti geahčai, ahte láhkaevttohusa galgá giedahallat vuodđoláhkaaddinortnegis.

Cealkámušastis PeVL 30/1993 válgagotti válddii beali evttohussii, man vuodul jagi 1982 guolástanlága 129 § 4 momeanta livččii gomihuvvon, mii mearkkašii áššálaččat sámeiguovllu ássiid nuvtá guolástanvuoigatvuoda gomiheami. Válgagotti geahčai dalle, ahte dan láhkačuoggá gomiheapmi gáibida láhkaevttohusa giedahallama riikkabeaiortnega 67 § mielde vuodđolága ásanortnega mielde. Válgagotti gávnnahii dasa lassin, erenomážit Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnnas ILOs jagis 1989 dohkkehuvvon eamiálbmogiid sajádahkii guoski konvenšuvdnii nr 169 čujuhettiin, ahte dákkár rievdadusa ii galgga ollašuttit oppa vuodđoláhkaásahanortnegis.

Vuodđoláhkaválgagotti linjemiid mielde opmodatsuodjái sáhtá dábálaš lágain ásahtit ráddjemiid, mat eai rihko oamasteaddji **dábálaš, govttolaš ja jierpmálaš** opmodatgeavaheami. Guolástanvuoigatvuodain, mii gullá ee. čáhceviidodaga oamastanvuoigatvuhtii, ipmirduvvo suddjejuvvon váldi hárbjehtit guollebivddu dihto čáhceviidodagas. Guolástanvuoigatvuhtii gullet vuoigatvuohta čáhceviidodaga guollenáliin ekonomalaš ávkkestallamii ja vuoigatvuohta ordnet čáhceviidodaga geavaheami ja dikšuma. Deanu bokti dát mearkkaša guolástanvuoiggalačča vejolašvuoda bivdit ieš, muhto maiddái čáhceviidodaga oamasteaddji vejolašvuoda mearridit guollebivddu ordnemis muđui, čáhceviidodaga geavaheamis earái go iežas guollebivdui (ee. guolástanlobiid vuovdimii ja láigoheapmái ja daid hattiin ja meriin) ja guollenáli dikšumii.

Riikkabeivviid vuodđoláhkaválgagotti geahčadii opmodatsuoji viidát dál fámus leahkki Deanu soahpamuša ja njuolggadusa ásaheami oktavuodas. Vuodđoláhkaválgagotti geahčadii Deanu soahpamuša ja njuolggadusa oktasaš váikkuhusaid opmodatsuodjái. (PeVL 13/1989 vp.)

Válgagotti gávnnahii vuos, ahte soahpamuš ja njuolggadus mearkkašit Ráđđehushámi 6 § njuolggadusaid dorvvastan oamasteaddjiide ráddjema sin opmodaga geavaheapmái. Ráddjen guoskkai válgagotti mielde earret daidda, geain lea bivdovuoigatvuohta čáhceviidodaga oamasteami bokti dahje sierra vuoigatvuohta guolástanbáikái, de maiddái sidjiide, luondduealáhusain fuomášahtti áigáiboađusteaset fidnejeaddjiide, eatnama oamaskeahtes ássiide, geaid sajádaga válgagotti lei gávnnahan juo ovdal leat vuodđolágain dorvvastuvvon.

Ráddjen bođii ovdan ovddemusat guolásteamis berrojuvvon mávssus, lobálaš bivdosiin ja daid eanemus vejolaš mearis ja fatnasa geavaheami merremis. Válgagotti mielde guolásteamis berrojuvvon máksu (lohpehatti unnodaga dihte) ja fatnasa geavaheami ráddjen eai daninassii lean vuodđolága vuostá.

Válgagotti mielde galggai goit giddet earenomáš fuomášumi luossabivddu earenomáš stuorra mearkkašupmái báikkálaš olbmuide. Vuodđoláhkaválgagotti mielde berrii vuos fuomášit, ahte odđa guolástannjuolggadussii gulle soames, earret earáid bivdovugiide čuohcci lasseráddjemat. Báikkálaš olbmuid sajádahkii váikkuhii válgagotti mielde sakka maiddá dat, man muddui buiga olggobeale olbmot sáhte guolástit Deanus. Válgagotti mielde sin oassi Deanu oppalaš sállas is lei sturron mearkkašan veara.

Luossadutkiid raportta mielde dát ovdáneapmi lea ain joatkašuvvan dálá soahpamuša áigodagas ja gitta mañimuš jagiid rádjái.⁵ Deanu turismabivdu lea lassánan oalle sakka mañimuš 40 jagi áiggis. Fuoddo- ja guolledoalu dutkanlágádusa turistabivdiid statistihkka ollá jahkái 1980, dalle Deanus fitne 4773 olgobáikegotti bivdi, geat oste oktiibuot 13 603 lohpejándora. Jagis 1993 Deanus fitne 10 198 olgobáikegotti bivdi, geat oste ollásii 29 461 lohpejándora, nappo badjel guovttiigeardásaš meari jagi 1980 ektui.⁶

Válgagotti oaivila mielde ovddabealde máinnašuvvon lasseráddjemat ovttas dainna, ahte soahpamuš ja njuolggadus ain ovddežis dorvvastedje lustabivddu Deanus, dagahedje Deanu johkalegiin ássiid guolástanvuoiggaláččaid dáfos dakkár ráddjema, mii mearkkašan veara heajuda sin vejolašvuođaid fidnet áigái boaduset luossabivddus, man dihtii láhkaevttohusa galggai giedahallat vuodđoláhkaásahanortnegis.

Árvvoštaladettiin, čuovvugo Deanu soahpamuš ja njuolggadus vuodđolága, vuodđoláhkálávdegoddi giddii fuomášumi maiddá suodjalandár bui almmolaš ovdun. Válgagotti mielde luossanáli suodjalandár bu iezas oasil dagai vejolažžan soahpamuša ja njuolggadusa fápmui bidjama dá báláš lágain. Muhto vuodđoláhkaásahanortnega eaktudii baicce dat, ahte odđa guolástannjuolggadussii gulai earret earáid bivdovugiide guoski lasseráddjemat ja dat ahte olggobeali olbmuid oassi Deanu luossasállas is lei sturron mearkkašan veara. Válgagotti cealkámuša mielde nappo erenomážit jagi 1989 guolástannjuolggadusas ollašahthtojuvvon bivdovugiide guoski lasseráddjemat ja earáid go báikkálaš olbmuid lassánan luossasálaš dagahii dan, ahte evttohus rihkui opmodatsuoji.

Dál Deanu guolástansoahpamuššii evttohuvvon ráddjemat guovllu eamiálbmotássiid árbeviroláš vuoigatvuođaide ja dáluid vuoigatvuođaide leat juridihkalaš luonddu dáfos seammalá ganat go ovddabealde oanehaččat čilgejuvvon sáme guovllu gieldmaid ássiid nuvtá guolástanvuoigatvuođa ráddjemat. Sámediggi oaivvilda, ahte Suoma soahpamušsáttagottis jienasteami bokti dahkkon mearrádus Deanu guolástansoahpamuša sisdoalus rihkku guovllu eamiálbmogiid gullevaš olbmuid ja Deatnolegiid dáluid oamasteaddjiid vuodđolágalaš vuoigatvuođaid.

Sámediggi oaivvilda, ahte dáluid ja sápmelaččaid guolástanvuoigatvuođaid ii oaččo heajudit dálá dili ektui. Dáluid ja sápmelaččaid guolástanvuoigatvuođat leat heajuduvvon čađat Deanu čázádaga guolástannjuolggadusaid historjjás olu eanet go eará guollebivdu. Sturrajuogus guollesállasat

⁵ STATUS OF THE RIVER TANA SALMON POPULATIONS 2015, Report of the Working Group on Salmon Monitoring and Research in the Tana River System, s. 25

⁶ Pieski P., Tenon kalastus – pyyntipaikkojen ja saaliin jakaminen, Ealli biras – Elävä ympäristö - saamelainen kulttuuriympäristöohjelma 2013, s. 139

rehkenastojuvvojedje dáluide buorin danin go muđui davimus Suoma eanaviidodagat eai livčče reahkkán daid vuodđuduvvon stuorrajuohtodáluid ceavzinnávcca dorvvasteapmái. Dáluid guolástanvuoigatvuodaid heajudeami olis dálut leat massán ceavzinnávccaset.

Dasa lassin árbevirolaš bivdovugiid, erenomážit njággofierpmi ja buođu, geavaheapmi lea sakka geahppánan dálá soahpamuša áigodagas. Árbevirolaš bivdovugiiguin guolásteapmi lea geahppánan 70,4 % jagis 1984 jahkái 2015 sihke Norgga ja Suoma bealde.⁷ Okta guovddáš sivva buođuid geavaheami ja eará fierpmástallama geahppáneapmái lea vahkkosaš bivdoáiggi ráddjen ja fierbmebivdui guoski eará mearrádušat.⁸

Sámediggi oaivvildage, ahte juos Deanu luossabivddu lea dárbu ráddjet dálážiis, de ráddjemat galggašedje čuohtat vuosttasin dakkár bivdui, mii ii návddaš vuodđolága opmodatsuoji, sáme kultuvrra suoji iige olmmošvuoigatvuodaid suoji. Ja easka juos dát ráddjendoaimmat eai leat doarvái, de sáhtta guoskat maiddái dáidda máinnašuvvon nannoseappot suddjejuvvon guolástanvuoigatvuodaide ovttrasráđiid guolástanvuoiggalaččaiguin (free, prior and informed consent -prinsihpáin).

Dál evttohuvvon guolástanráddjemat čuhcet árbevirolaš bivdovugiide ja Deanu čázádaga johkalegiid dáluid ja sápmelaččaid guolástanvuoigatvuodaide sakka garraseappot go eará guollebivdui. Seammás evttohuvvo, ahte earáid go báikegottis ássi giddodatoamasteaddjiid (bartaeaiggiid) bivdovuoigatvuodát lasihuvvojit dáláža ektui ja daid guovllu olggobealde ássiid, geat leat árben bivdovuoigatvuodaset, eanáš sápmelaččaid, guolástanvuoigatvuodaid geahpeduvvojit dáláža ektui. Evttohuvvon soahpamuša ja guolástanjuolggadusa ii sáhte bidjat fápmui dábalaš lágain.

7. Iešmearridanvuoigatvuohta

Sihke SP-konvenšuvnna ja ESK-konvenšuvnna 1 artihkkala mielde buot álbmogiin lea iešmearridanvuoigatvuohta. Dasa lassin artihkkaliin gávnnavuvvo, ahte álbmogat sáhttet iežaset ávkin friddja ráddet iežaset luondduriggodagaid ja -boaduid. Dáid konvenšuvnnaid bearráigeahčči orgánat leat mángii gávnnavuhan, ahte dát artihkkalat gusket maiddái eamiálbmogiidda ja sierra máinnašumiin sápmelaččaide. Sámiid kulturiešráđđema birra ášahuvvo bealistis Suoma vuodđolága 121 § 4 mo-meanttas.

Eamiálbmogiid bokte iešmearrideami siskkáldas ollái gullá dehálaš oassin mearrideapmi luondduriggodagaid geavaheamis. Nuppe dáfos luondduriggodagaid bokte iešmearrideapmái gullá maiddái dat, ahte álbmogis ii rievdivuvvo dan iežas eallinvuodđu (means of subsistence). Dát luondduriggodagaide guoski oasit gohčoduvvojit iešmearrideami resursaollin.

Nuuk loahppacealkámuš ja ávžžuhusat eamiálbmogiid autonomiija ja iešráđđema hárrái namuha iešráđđema resursaoli hárrái čuoggás 4 (eahpevirggálaš jorgalus eangalsgielas):

4. Eamiálbmogiid guovllut ja daid luondduriggodagat leat mávssolaččat eamiálbmogiid fysalaš, kultuvrralaš ja vuoijjalaš leahkimii, ja eamiálbmogiid autonomiija ja iešráđđema

⁷ Solbakk, Aage: Buodđu, Utviklingen av garnfisket i Tanavassdraget, Med vekt på perioden 1984 – 2015, 2016, s. 20.

⁸ Helander, Johannes. 2003. "Tenojoen kalastuksesta ja kalastusoikeuksista, kalastussäännöistä ja niiden vaikutuksista." Deatnu luossa seminaara. Tenon lohiseminaari. Raporta. Čakčamánu 13b.-16b., 2003. University of Lapland. BadjeDe-anuSiida. 45–48.

huksemin ja beaktilis háreheapmái. Dán guovlolaš ja luondduriggodatlaš vuodu galgá sihkkarastit dáidda álbmogiidda sin eallinvejolašvuodaid ja oktilis ovdáneami várás...⁹

Mearkkašaveara dán oktavuodas lea olmmošvuoigatvuodakomitea cealkámuš jagis 2002 Ruota vidát raportii SP-soahpamuša ollašuhttima birra. Das komitea cealká, ahte iešmearrideapmái sápmelaččaid bokte gullá vuoigatvuohta oassálastit sámevuolui ja -ealáhusaide guoski mearrá-dusaid dahkamii. Nappo komitea ii oro atnimin dušše fal sámiid váikkuhanvejolašvuoda leamen doarvái dakkár áššiin.¹⁰

Nállevealahuskomitea lea almmolaš ávžžuhusastis jagis 1997 ávžžuhan stáhtaid sihkkarastit, ahte eamiálbmogiid lahtuin leat earáid ektui ovttaveardásaš vuoigatvuodas oassálastit mearrádusaid dahkamii servvodagas eaige matge mearrádusat, mat njuolga gusket sin vuoigatvuodaide ja ovdduide, dahkko almma sin čielgasit ovdanbuktán miehtama haga.¹¹

Suopma lea dohkkehan maiddái ON eamiálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštusa. Dan 19 artihkkala mielde stáhtat galget ráddádallat ja ovttasbargat vearihis dáhtuin guoskevaš eamiálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji ášahusaid bokte oazžun dihte ovddalgihtii sin miehtama, mii vuodđuduvvá vuodolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga, ovdal go mearridit ja ollašuhttet lágaid dahje hálddahuslaš doaimmaid mat sáhttet čuoheat sidjiide.

Julggaštusa 26 artihkkala mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oamastit, geavahit, gárggiidahttit ja stivret daid eatnamiid, guovlluid ja luondduriggodagaid maid sii háldejit árbevirolaš oamasteami vuodul dahje eará árbevirolaš hálddašeami dahje geavaheami vuodul, nugo maiddái daid maid sii muđui leat háhkan.

Julggaštusa 29 artihkkala mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta sealluhit ja suodjalit birrasa sihke eatnamiiddaset ja čáciideaset ja luondduriggodagaideaset buvttadannávcca.

Julggaštusa 32 artihkkala mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit ja ovddidit sin eatnamiid dahje guovlluid ja eará luondduriggodagaid gárggiidahttima ja geavahusa vuoruhemiid ja strategijaid. Vástideaddji láhkái stáhtat galget ráddádallat ja ovttasbargat vearihis dáhtuin guoskevaš eamiálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji ášahusaid bokte, oazžun dihte sin miehtama, mii vuodđuduvvá vuodolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga, ovdal go dohkkehuvvo makkárga prošeakta, mii čuoheá sin eatnamiidda dahje guovlluide ja eará luondduriggodagaide, erenomážit sin minerála-, čáhce- dahje eará luondduriggodagaid gárggiidahttima, geavaheami dahje ávkkástallama oktavuodas.

Deanu guolástansoahpamuša ráddádallamiin sámiid ovddastus vuostálasttii nannosit ođđa soahpamuševttohusa. Jagis 2014 Eamiálbmogiid máilmmikonfereansan dovddus ON váldočoahkkima alla dási dievasčoahkkaneamis loahppaáššebáhpáris Suopma lea nannen čatnasumis ON Eamiálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštussii ja dan prinsihpaid gudnejahttimii, deháleamosin dán FPIC-prinsihppa (Free, Prior and Informed Consent). Suoma dulkojupmi lea dán rádjái leamaš, ahte dat deavdá FPIC-prinsihpa ráddádallangeatnegasvuodas go geavaha sámediggelága 9 § ráddádallangeatnegasvuoda, mii ii olat FPIC-prinsihpa dási. 9 § ráddádallangeatnegasvuoda ollašuhttojuvvo dávjá formála gullandilálašvuodain, go fas FPIC oaivvilda eamiálbmoga miehtama fidnema sidjiide

⁹ YK:n asiak. e/CN.4/1992/42

¹⁰ YK:n asiak. CCPR/CO/74/SWE (2002), ks. myös Pohjoismainen saamelaisopimus, Suomalais-norjalais-ruotsalais-saamelaisen asiantuntijatyöryhmän 27. lokakuuta 2005 luovuttama luonnos, s. 308 - 309

¹¹ CERD: General Recommendation No. 23, Indigenous Peoples, 18.08.1997, ks. myös Pohjoismainen saamelaisopimus, Suomalais-norjalais-ruotsalais-saamelaisen asiantuntijatyöryhmän 27. lokakuuta 2005 luovuttama luonnos, s. 122 ja 315

váikkuheaddji doaimmain. Deanu soahpamušráđđádallamiin dát prinsihppa lea roavvásit rihkkovuvvon.

Deanu soahpamušráđđádallamat leat čadahuvvon guhkás almma sámiid oassálastima haga, soahpamuš lea baicce hábmejuvvon stáhtaid gaskkas. Geavadis Deanu guolástansoahpamuša ja guolástannjuolggadusa leat ráđđádallan ja šiehttan dušše ráđđádallansáttagottiid ságadoallit. Soahpamuš lea nappo válbmejuvvon oalát demokratiija speallannjuolggadusaid vuostá ja sámiid iešmearrideami vuostá.

Evttohuvvon Deanu guolástansoahpamuš ja -njuolggadus eai dovddas eaige nanne sámiid iešmearridanvuogiatvuoda. Evttohusat baicce heajudit dan ásaheimiin sierralágan bivdoráddjemiin mearrideami ráđđehusaid ja doaibmaválddalaš eiseválddiid bargun (soahpamuša artihkkalat 4, 5, 6, 7 ja 16).

8. Luonddu mánggabealatvuoda suodjaleapmi

Deanu luosa suodjaleamis berre váldit vuhtii maiddái biodiversitehtakonvenšuvnna 8(j) artihkkala, man mielde soahpamušstáhtat galget gudnejahttit, suodjalit ja doalahit eamiálbmogiid dakkár dieđuid, hutkosiid ja geavadiid, mat gullet biologalaš mánggabealatvuoda suodjaleami ja suvdilis geavaheami dáfos mearkkašahtti árbevirolaš eallinvugiide ja ovddidit ja viiddidit daid geavaheami dáid servodagaid lobiin ja vehkiin sihke roahkasmahttit dieđuin, hutkosiin ja geavadiin fidnašuvvan ávkki dássebealát juohkima.

Biodiversitehttasohpamuša artihkkala 8(j) ollašuttima várás Suomas berre váldit vuhtii maiddái kultuvrralaš mánggabealatvuoda ja doarjut dan. Detnui čatnaseaddji kultuvrralaš mearkkásumit leat ain báikki olbmuid anus ja dieđus.

Deatnolaš árbevirolaš sáme kultuvra lea áitaga vuolde eandalii danin go stuorámuš oasis sámenuorain eai leat vejolašvuodát ja eavttut hárbjeht árbevirolaš ealáhusaid dahje geavadiid. Árbevieruid oahppan lea maiddái geahppáneamen. Dát dilli áitá biologalaš mánggabealatvuoda dáfos dehálaš dieđuid ja geavadiid seailuma ja doarjuma.

Anáris 12.8.2016

Merk.
Tiina Sanila-Aikio
ságajodiheaddji

Esko Aikio
má. birasčállí

Ságajodiheaddji mearridii cealkámušas 12.8.2016, go lei vuos gullan stivrra áššis. Birasčállí Anni-Helena Ruotsala oassalastii cealkámuša čállimii.